

ya literatura: Bio-bibliograficeskiy obzor (trc. Yurii E. Bregel), Moskva 1972, II, 1108-1112; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 211; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 224-225; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 20-21; Mirza M. Kazvîni, *Yaddâsthâ-yı Kazvîni* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1363/1984, V, 198-199; Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1985, s. 192; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 66; T. I. Sultanov, "A Manuscript of the Târih-i Narshakhi and an Anonymous-Remark on the Harmfulness of Tobacco", *Manuscripta Orientalia*, V/2, St. Petersburg 2000, s. 3-7; M. Rızâ Nâcî, "Târîh-i Buğârâ", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 204-205; V. Minorsky, "Nerşahi", *IA*, IX, 197-198; C. E. Bosworth, "Narshakhi", *EL*² (Ing.), VII, 966.

SEBAHATTİN SAMUR

NESÂİ (النسائي)

Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb
b. Ali en-Nesâî
(ö. 303/915)

**Kütüb-i Sitt'e'den biri olan
es-Sünen'in müellifi, muhaddis.**

215 (830) yılında Horasan bölgesindeki Nesâ'da doğdu. Onun 214 (829) veya 225'te (840) İran, Kirman ve Hemedan'daki Nesâ'da dünyaya geldiğine dair rivayetler doğru değildir. Nesâ şehrine nisbetin "Nesevî" olduğunu söyleyenler bulunduğuna gibi İslâm mücahidlerinin, Nesâ'yı fethetmek üzere geldiklerinde erkekler şehri terkettiği için şehirde sadece kadınların (nisâ) olduğunu görünce şehre "Nisâ" dediklerini, daha sonra şehrin bu şekilde anılmasından dolayı oraya nisbetin Nesâî olması gerektiğini ileri sürenler de vardır (Yâkût, V, 281-282). Bazı kaynaklarda babasının adı yanlış olarak Ali b. Şuayb şeklinde kaydedilmektedir. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberlediği anlaşılan Nesâî on beş yaşından itibaren hadis tahsiline başladı. 230 (844-45) yılında, kendisinden en çok faydalandığı hocası Kuteybe b. Saîd'den hadis okumak üzere Belh yakınlarındaki Bağlân köyüne gitti ve onun yanında on dört ay kaldı. Ayrıca İbn Râhûye, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Menî, Ali b. Hucr, Hişâm b. Ammâr, Duhaym, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî, Fellâs, Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr, İbnü'l-Müsenâ, Ya'küb b. İbrâhim ed-Devrakî, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Bezzâr, Ebû İshak el-Cüzcânî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî gibi muhaddisler de onun hocalarıdır. Hadis tahsil için Horasan, Hicaz, Mısır, Irak ve el-Cezîre'ye, Suriye'deki ilim merkezle-

rine seyahat etti ve Mısır'a yerleşti. Hayatının daha sonraki dönemlerinde muhaddislerden faydalanmaya devam etti. Buhârî ve Müslim'in hocaları olan âlimlerden istifade ettiği gibi aradığı şartları taşımaları halinde Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi akranından da hadis rivayet etti. Onun hadis yanında Sûsî gibi âlimlerden Kur'an ilimleri ve kıraat okuduğu, böylece 450 kadar âlimden faydalandığı anlaşılmaktadır (*Tefsîrü'n-Nesâî*, neşredenlerin girişi, I, 37). Hocalarından öğrendiği hadislerin senedinde eğer İbn Lehîa gibi kendisinin zayıf kabul ettiği muhaddisler varsa bu rivayetlerin senedi âli olsa da onları hiçbir eserinde rivayet etmemiştir. Nesâî'nin şöhreti duyulunca hadis talebeleri ondan istifade etmek üzere Mısır'a gelmeye başladı. Kendisinden oğlu Abdülkerîm ile Kâsım b. Sâbit, Ebû Bişred-Dûlâbî, Tahâvî, Ebû Avâne el-İsferâyî-nî, Ukaylî, tefsir âlimi Nehhâs, Ebû Ali en-Nisâbûrî, Ebû Saîd İbn Yûnus, İbn Hibbân, Hamza el-Kinânî, Taberânî, İbnü's-Sünnî, İbn Adî hadis rivayet etti.

Talebesi Ebû Saîd İbn Yûnus'un belirttiğine göre Nesâî Zilkade 302'de (Mayıs-Haziran 915) Mısır'dan ayrıldı, 13 Safer 303'te (28 Ağustos 915) Filistin'deki Remle'de vefat etti ve Kudüs'te defnedildi. Zehebî, titiz bir hadis hâfızı olan İbn Yûnus'un verdiği bu bilgiyi daha güvenilir kabul etmekte, Safedî ve Tâceddin es-Sübkî gibi biyografî yazarları da bu görüşe katılmaktadır. Ebû Abdullah İbn Mende'ye göre ise Nesâî hayatının son döneminde Mısır'dan Dimaşk'a gitmiş, oradaki bir mescidde kendisine Muâviye ile ilgili bir soru sorulmuş, bu soruya, "Muâviye kendi başını kurtarsın yeter" diye cevap verince Muâviye taraftarları onu döverek mescidden çıkarmıştır. Bu olaydan sonra hastalanınca Mekke'ye götürülmüş ve yediği dayanın etkisiyle orada ölmüştür. Dârekutnî, hacca giderken Dimaşk'ta başına gelen bu hadise yüzünden şehid sayılan Nesâî'nin arzusu üzerine Mekke'ye götürüldüğünü, Şaban 303'te (Şubat 916) orada vefat ederek Safâ ile Merve arasında bir yere defnedildiğini söylemektedir. Kaynaklarda Nesâî'nin Humus ve Mısır'da kadılık yaptığı, devlet adamlarıyla karşılaşmamaya dikkat ettiği, güzel elbiseler giydiği, ayrıca ibadete düşkün olduğu, sık sık hacca gittiği ve cihadı hiç ihmal etmediği, gün aşırı oruç tuttuğu belirtilmektedir.

Nesâî'den uzun yıllar hadis okuyan Şâfî âlimi İbnü'l-Haddâd el-Kinânî hocasının hadis ve fıkıh bilgisine, dindarlığına hay-

ran kaldığı için ondan başkasına talebelik etmeye gerek görmemiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², XV, 446). Hadis hâfızı Ebû Ali en-Nisâbûrî Nesâî'den rivayette bulunurken, "Hadiste otorite olan Ebû Abdurrahman en-Nesâî bize şöyle rivayet etti" diye söze başlar, müslümanların imamlarından dördünü gördüğünü belirterek önce Nesâî'nin adını zikrederdi. Dârekutnî'ye Nesâî ile İbn Huzeyme'den hangisinin rivayetini tercih ettiği sorulduğu zaman Nesâî'nin, yaşadığı çağda hadislerle meşgul olan herkesten ileride bulunduğunu, ona kimseyi tercih edemeyeceğini ifade etmiş ve *es-Sünen*'ini "sahih" diye nitelemiştir (İbn Nukta, s. 141). Hadis hâfızı Sa'd b. Ali ez-Zencânî'ye bir râvî hakkında görüşü sorulduğunda onun sika olduğunu söylemiş, fakat kendisine o râviyi Nesâî'nin zayıf kabul ettiği bildirilince Nesâî'nin râviler hakkındaki şartlarının Buhârî ve Müslim'in şartlarından daha ağır olduğunu belirtmiştir. Zehebî bu olayı naklettikten sonra Zencânî'nin haklı olduğunu, çünkü Nesâî'nin Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki bazı râvileri "leyyin" kabul ettiğini söylemiştir. Ebû Abdullah İbn Mende, sahih rivayetleri derleyen ve illetli rivayetleri ayıran dört muhaddis bulunduğunu belirterek Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin adını saymıştır. Nesâî'yi hadis tenkidi alanında Buhârî ve Ebû Zür'a er-Râzî seviyesinde kabul eden Zehebî râvileri değerlendirme konusunda onun Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'den daha önde geldiği ve hâfızasının Müslim'inkinden daha güçlü olduğu kanaatindedir. Tâceddin es-Sübkî, hocası Zehebî'nin bu görüşünü babası Takıyyüddin es-Sübkî'ye naklettiği zaman onun Zehebî'ye hak verdiğini belirtmektedir (*Tabakât*, III, 16). Hâkim en-Nisâbûrî'ye göre Nesâî'nin fikhü'l-hadis konusunda da isabetli değerlendirmeleri vardır. Onun hadis terimlerini titizlikle kullandığını gösteren şu olay önemlidir: Mısırlı muhaddis ve kâdilkudât Hâris b. Miskîn ile aralarında bir anlaşmazlık çıkınca Nesâî ilmüne değer verdiği bu âlimin derslerini huzurunda takip edememiş ve hocasını göremeyeceği yerlerde oturarak onu dinlemeye devam etmişti. Bu rivayetleri hocalarından bizzat duyduğu diğer rivayetler gibi "haddesenâ" ve "ahberenâ" lafızları ile nakletmemiş, onları, "Kâle'l-Hâris b. Miskîn kırâeten aleyhi ve ene esmau" diye rivayet etmiştir (İbn Nukta, s. 143).

Nesâî'nin hilâfet konusunda Hz. Ali'ye muhalefet eden Muâviye b. Ebû Süfyân ve Amr b. Âs gibi sahâbîlere soğuk yak-

NESÂİ

laşması onun Şii olduğu yolunda bazı değerlendirmelere meydan vermiştir. Ancak Nesâî'nin Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den üstün tutmaması bu iddianın isabet-siz olduğunu göstermektedir. Buna işaret eden İbn Teymiyye, Nesâî ve İbn Abdülber en-Nemerî gibi muhaddislerin Şii yanlısı görülmesinin Hz. Ali'yi ilk iki halifeye üstün tutma derecesine varmadığını ve bunu ileri süren bir ehl-i hadîs de bulunmadığını söylemektedir (*Tefsîrü'n-Nesâî*, neşredenlerin girişi, I, 70). *Fezâ'ilü's-şahâbe* adlı eserinde Amr b. Âs'ın faziletleriyle ilgili bir hadise yer vermesi (nr. 196) kendisinin bu konuda mutedil bir muhalefet içinde olduğunu göstermektedir. Nesâî'nin Ehl-i sünnet inancına sahip bulunduğu onun *es-Sünen*'indeki "el-İmân ve Şerâ'ihü" bölümünde ve diğer eserlerinde açıkça görülmektedir. Nitekim onun, halku'l-Kur'ân tartışmaları çerçevesinde ele aldığı "Muhakkak ki ben Allahım, benden başka ilâh yoktur, bana kulluk et" (Tâhâ 20/14) âyetine mahlûk diyenin kâfir olduğunu söyleyen Abdullah b. Mübârek ile aynı görüşü paylaştığını belirtmesi de bunu teyit etmektedir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 127). Dimaşk'ta Hz. Ali karşıtlarının çok olduğunu görünce *Haşâ'îşu emîri'l-mü'minin 'Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu 'anh* adlı eserini kaleme alması (a.g.e., XIV, 129) bu konudaki tartışmalara sebep olmuşsa da daha sonra *Fezâ'ilü's-şahâbe*'yi yazması onun taraf tutmadığını göstermektedir.

Endülüslü tarihçi İbn Beşkuvâl'in Nesâî'nin biyografisine dair bir cüzü bulunduğu kaydedilmektedir. Ebû Muhammed Fâlih eş-Şiblî, *el-Müstahrec min muşannefâtî'n-Nesâî fi'l-cerh ve't-ta'dil* adlı çalışmasında (Ahsâ 1412) Nesâî'nin eserlerine dayanarak onun cerh ve ta'dildeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır. Nesâî'nin bu yönü üzerindeki en kapsamlı araştırmayı Kâsım Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâî fi'l-cerh ve't-ta'dil* isimli kitabıyla yapmış (I-V, Dubai 1422/2002), bu çalışmasında Nesâî'nin sika dediği, cerh ettiği, meçhul saydığı yahut cerh, ta'dil veya meçhul sayılmasında tereddüt gösterdiği râvileri sıralaması ve onun hakkında geniş bilgi vermiştir.

Eserleri. Nesâî'nin eserlerinin önemli bir kısmı, *es-Sünenü'l-kübrâ*'daki bazı bölümlerin müstakil birer kitap halinde yayımlanmasıyla meydana gelmiştir. 1. *es-Sünen**. *el-Müctebâ* diye de anılan, 5758 hadis ihtiva eden, sünenler arasın-da en az zayıf hadis içerdiği kabul edilen

eser Delhi'de taş baskısı olarak neşredilmiş (1256/1840), Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından Süyûtî'nin şerhi ve Muhammed b. Abdülhâdi es-Sindî'nin hâşiyesiyle birlikte yayımlanmıştır (I-IX, Beyrut 1409/1988). 2. *es-Sünenü'l-kübrâ*. *es-Sünen*'in de kaynağı olan ve 11.770 hadis ihtiva eden eseri Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî ve Seyyid Kesrevî Hasan neşretmiştir (I-VI, Beyrut 1411/1991; bk. *es-SÜNEN*). 3. *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. Duası makbul bir insan olarak tanınan Abbâsî kumandanı Bedr el-Hamâmî'nin isteğiyle yazılmış ve müellif 500 dinarla taltif edilmiştir. Hz. Peygamber'in günlük dua ve zikirleriyle bu konudaki tavsiyelerini içeren kitap türünün günümüze ulaşan ilk örneği olup *es-Sünenü'l-kübrâ*'da yer alan 1141 (veya 1149) rivayeti ihtiva etmektedir (bk. *AMELÜ'YEVİM VE'L-LEYLE*). Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin *Tuhtetü'l-eşraf bi-ma'rifetü'l-e'trâf*'ında da yer alan eseri, hadislerin diğer kaynaklardaki yerlerini gösterip sıhhat dereceleri hakkında bilgi vermek suretiyle Fârûk Hamâde (Rabat 1399, 1405/1985; Riyad 1401/1981; Beyrut 1987), Merkezül-hidemât ve'l-ebhâsi's-sekâfiyye (Beyrut 1406/1986) ve *el-Muntekâ min 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle* adıyla ihtisar ederek Abdullah Ömer el-Bârûdî (Beyrut 1985) yayımlamıştır. Naim Erdoğan'ın *Gündüz ve Gece İbadetleri* isimle tercüme ettiği eseri Yusuf Özbek neşretmiştir (İstanbul 1996). 4. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkân*. Rivayetleri kabul edilmeyen 706 (veya 675) zayıf râvinin "zaif, metrûkû'l-hadîs, leyse bi-sika" gibi kısa ifadelerle değerlendirildiği yan alfabetik bir eserdir (Agra 1323, taşbaskı; Haydarâbâd 1325, Müslim b. Haccâc'ın *el-Münferidât ve'l-vuhdân*'ı ve Buhârî'nin *ed-Du'afâ'ü's-şagîr*'i ile birlikte, nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed, Halep 1396/1976-77, Buhârî'nin *ed-Du'afâ'ü's-şagîr*'i ile birlikte; nşr. Bûrân ed-Dannâvî – Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1405/1985; *el-Mecmû' fi'd-du'afâ' ve'l-metrûkin* adıyla ve Dârekutnî'nin aynı adlı ve Buhârî'nin *ed-Du'afâ'ü's-şagîr* adlı eserleriyle birlikte). 5. *Kitâbü't-Tefsîr (Tefsîrü'n-Nesâî)*. *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın 82. kitabından ibaret olan bu eserde Nesâî sürelerin bazı âyetleri hakkındaki rivayetleri bir araya getirmiştir. Eser, Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâffî ile Seyyid b. Abbas el-Celîmî tarafından bu rivayetlerin tanınmış hadis kaynaklarındaki yerleri gösterilmek suretiyle *Tefsîrü'n-Nesâî* adıyla yayımlanmıştır (I-II, Beyrut

1410/1990). Ahmed Zikito el-Mağribî'nin Câmîatü'l-İskenderiye'de (ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye külliyyetü'l-âdâb) *Menhecü'n-Nesâî fi't-tefsîr ma'a tahkîki'l-Fâtîha* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırladığı belirtilmektedir (*Ahbârü't-türâşî'l-Arabî*, sy. 31 [1407/1987]). Mustafa Meral Çörtü, *en-Nesâî ve Tefsîr el-Kur'an el-Azîm*'i isimle bir doktora çalışması yapmıştır (1990, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 6. *Fezâ'ilü'l-Kur'an*. *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın aynı adlı bölümündeki 126 rivayeti Fârûk Hamâde (Mağrib 1400/1980; Beyrut 1413/1992, 2. baskı) ve Semîr el-Hûlî (Beyrut 1405/1985) tahkik ederek neşretmiştir. 7. *Fezâ'ilü's-şahâbe*. *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın "Menâkib" bölümündeki altmış kadar sahâbî ile ensarın ve Hz. Meryem ile Âsiye'nin faziletlerine dair 284 rivayet Fârûk Hamâde tarafından yayımlanmıştır (Fas 1404/1984; Beyrut 1405/1984). 8. *Haşâ'îşu emîri'l-mü'minin 'Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu 'anh (el-Haşâ'îş, Haşâ'îşü 'Ali, Kitâbü'l-Haşâ'îş fi fazli 'Ali b. Ebî Tâlib)*. Hz. Ali ile ailesinin faziletlerine dair 194 (veya 188) rivayeti ihtiva etmektedir (Kahire 1308, 1404/1984; Nefes 1369/1949, nşr. Muhammed Hâdî el-Emîn, Nefes 1389/1969; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1403/1983 [*Tehzîbü Haşâ'îşi emîri'l-mü'minin 'Ali b. Ebî Tâlib* adıyla], nşr. Muhammed Bâkir el-Mahmûdî, Beyrut 1983; nşr. Ahmed Mîrîn el-Belûşî, Küveyt 1406/1986; nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Beyrut 1407/1987; Huveynî eseri *Tehzîbü Haşâ'îşi'l-İmâm 'Ali* adıyla da yayımlamıştır, Beyrut 1404/1984). Naim Erdoğan'ın *Hadislerle Hz. Ali* adıyla tercüme ettiği eseri Yusuf Özbek yayıma hazırlamıştır (İstanbul 1992). 9. *Kitâbü'l-Cum'a*. 108 hadis ihtiva etmektedir (Bulak 1987; nşr. Mecdî es-Seyyid İbrâhim, Riyad 1407/1987; nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd Zağlûl, Kahire 1408/1988). 10. *Tehzîbü Kitâbi'l-İsti'âze*. *es-Sünen*'in "Kitâbü'l-İsti'âze" bölümündeki 104 hadis mükerrerleri ve sahâbe dışındaki râvileri çıkarılarak, belli başlı kaynaklardaki yerleri gösterilip kısaca açıklanarak neşredilmiştir (nşr. Hasan Abdülhamîd, Kahire 1409). 11. *el-İmâme ve'l-cemâ'a*. *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın aynı ismi taşıyan bölümünden ibarettir (nşr. Alâeddin Ali Rızâ, Riyad 1415/1995). 12. *'İşretü'n-nisâ'*. *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın aynı adlı bölümünü Amr Ali Ömer (Kahire 1988), Ebû Hâcer Muhammed Saîd Zağlûl (Kahire 1989) ve Muhammed Ali Kutub (Sayda 1992) tahkik edip yayımlamıştır. 13. *Kitâbü't-Tıbb li'n-*

nisâ' (nşr. Ebû'l-Fidâ Sâmi et-Tûnî, Kahire 1411/1990). **14.** *Kitâbü'n-Nu'ût. es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı adlı bölümünü Abdülaziz b. İbrâhim eş-Şehvân yedi nüshasını karşılaştırarak Kitâbü'n-Nu'ût el-esmâ' ve's-şifât* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1419/1998). **15.** *el-Cerh ve't-ta'dil.* İbn Hacer el-Askalânî bazı kitaplarında bu esere atıfta bulunmaktadır (*Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 97, 419; *Lisânü'l-Mizân*, II, 300). **16.** *Cüz' fihî meclisân min imlâ'i Ebî 'Abdirrahmân Aḥmed b. Şu'ayb b. 'Alî en-Nesâ'i (el-Emâlî).* Kırk yedi hadisi ihtiva etmektedir (nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Cîze 1414/1994). **17.** *Cüz' min hadîş 'ani'n-nebî* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 107, vr. 310^a-321^a). **18.** *el-Künâ (el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Esâmî ve'l-künâ).* Nesâ'i'nin oğlu Abdülkerim'in rivayet edip İbn Müferric'in bablara göre düzenlediği eser eski kaynaklarda zikredilmekle birlikte Fârûk Hamâde onun günümüze ulaşmış olduğunu bilmediğini söylemektedir (*'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, neşredenin girişi, s. 28-30). Abdülaziz ed-Dihlevî, eserin bazı bölümlerinin *el-Müntekâ* adıyla bir araya getirildiğini belirterek sonuncu rivayeti zikretmektedir (*Bus-tânü'l-Muhaddisîn*, s. 129). **19.** *Tesmiyetü fuḳahâ'i'l-emşâr (min aşḫâbi Resûlillâh şallâllâhu 'aleyhi ve sellem ve min ba'zihim min ehli'l-Medine)* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Mecmû'atü'r-resâ'il fi 'ulûmi'l-hadîş* içinde, Medine 1389/1969, s. 5-10; nşr. Meşhûr Hasan Mahmûd Süleymân, Zerkâ [Ürdün] 1408/1987, *Şelâş resâ'il hadîşîyye li'l-İmâm en-Nesâ'i* içinde; Beyrut 1987; Riyad 1415/1994). **20.** *Tesmiyetü men lem yervi 'anhü gayrû racülîn vâ-ḥid.* Yirmi beş râvinin sadece adının verildiği bir çalışmadır (bir önceki kaynakta zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır). **21.** *et-Ṭabaḳât.* Müellifin, başlangıçtan kendi zamanına kadar gelen bazı güvenilir ve zayıf râvileri zikrettiği eserin küçük bir parçası günümüze gelmiştir (*Tesmiyetü fuḳahâ'i'l-emşâr*'da zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır). **22.** *Zikrû men ḥaddeşe 'anhü'bnü Ebî 'Arûbe ve lem yesma' minh (Mecmû'atü'r-resâ'il fi 'ulûmi'l-hadîş* içinde, Beyrut 1405). **23.** *Tesmiyetü's-süyûḥ.* Nesâ'i'nin 196 hocasının adını ve onlar hakkındaki değerlendirmelerini ihtiva eden risâleyi Kâsım Ali Sa'd yayımlamıştır (*Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 38 [Riyad 1423], s. 121-241).

Nesâ'i'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Mu'cem*,

et-Temyîz (et-Temyîz fi'l-cerh ve't-ta'dil, Esmâ'ü'r-ruvât ve't-temyîz beynehüm), Taşnîf fî ma'rifeti'l-iḥve ve'l-eḥavât mine'l-'ulemâ' ve'r-ruvât, Müsnedü ḥadîşî Mâlik b. Enes, Müsnedü ḥadîşî'z-Zührî bi-'ileliḥi ve'l-keḷâm 'aleyh, Müsnedü ḥadîşî Şu'be b. Ḥaccâc (Kitâbü'l-İgrâb), Müsnedü ḥadîşî Süfyân b. Sa'îd eş-Şevrî, Müsnedü ḥadîşî İbn Cüreyc, Müsnedü ḥadîşî Yahyâ b. Sa'îd el-Kaṭṭân, Müsnedü 'Alî b. Ebî Ṭâlib, Müsnedü Mansûr b. Zâzân el-Vâsîṭî, Menâsikü'l-ḥac, Şüyûḥu'z-Zührî. Ayrıca *es-Sünenü'l-kübrâ*'dan istinsah edilen bazı bölümler Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Elbânî, s. 420-424). Heysemî, *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idil-Bezzâr* adlı kitabında Nesâ'i'nin *es-Sünen*'i dışındaki rivayetlerini, *Mecma'u'l-baḥreyn fî zevâ'idil-Mu'cemeyn*'inde ise onun *es-Sünenü'l-kübrâ*, *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, *et-Tefsîr* gibi eserlerinde bulunup da *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan rivayetlerini de bir araya getirmiştir. Kâsım Ali Sa'd, ünlü bir hadis münekkidi olan Nesâ'i'nin hadis râvilerinin cerh ve ta'dili konusundaki görüşlerini başta kendi eserleri olmak üzere ilgili kaynakları taramak suretiyle tesbit etmiş ve çalışmasına *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâ'i fi'l-cerh ve't-ta'dil ve cem'i aḳvâliḥi fi'r-ricâl* adını vermiştir (I-V, Dübey 1422/2002). Seyyid Kersevî Hasan da Nesâ'i'nin ferd rivayetleri ile *Kütüb-i Ḥamse*'ye olan zevâ'idini *İs'âdü'r-râ'î bi-efrâd ve zevâ'idin-Nesâ'i* (I-II, Beyrut 1419/1998), *es-Sünen*'i ile *es-Sünenü'l-kübrâ*'daki mürsel rivayetlerini de *Takrîbü'n-nâ'i min merâsîli'n-Nesâ'i* (Beyrut 1418/1998) adıyla yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesâ'i, *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle* (nşr. Fârûk Hamâde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 11-90; a.mlf., *Tefsîrün-Nesâ'i* (nşr. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî – Seyyid b. Abbas el-Celîmî), Beyrut 1410/1990, neşredenlerin girişi, I, 28-108; a.mlf., *Fezâ'ilü's-şahâbe* (nşr. Fârûk Hamâde), Mağrib, ts. (Dârü's-sekâfe), s. 174; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 281-282; İbn Nukta, *et-Takvîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 140-143; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 328-340; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, II, 698-701; a.mlf., *'Âlâmü'n-nübelâ'*, XIV, 125-135; XV, 446; a.mlf., *Târîḫü'l-İslâm: sene 301-320*, s. 105-109; Sübkî, *Ṭabaḳât*, III, 14-16; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 36-39, 97, 419; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, II, 300; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 188; Abdülaziz ed-Dihlevî, *Bus-tânü'l-Muhaddisîn* (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 129, 200-201; Brockelmann, *GAL*, I, 170-171; *Suppl.*, I, 269-270; Sezgin, *GAS*, I, 167-169; Elbânî, *Maḥṫûṭât*,

s. 420-424; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/1, s. 333-341; Cezzâr, *Medâḫilü'l-mu'ellifîn*, IV, 1748-1750; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 49, 87, 114, 187, 203, 224-227, 245, 290, 316, 349, 424, ayrıca bk. İndeks; A. J. Wensinck, "Nesâ'i", *IA*, IX, 198-199; a.mlf., "al-Nasâ'i", *EP* (Fr.), VII, 970.

M. YAŞAR KANDEMİR

NESEFÎ, Burhâneddin

(برهان الدين النسفي)

Ebû'l-Fazl Burhânüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî el-Hanefî (ö. 687/1289)

Kelâm, cedel ve hilâf âlimi.

600 (1204) yılı civarında muhtemelen Mâverâünnehir'deki Nesef'te doğdu. Memleketinde geçirdiği yıllar hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. 675'te (1277) hac dönüşü uğradığı Bağdat'a yerleşerek pek çok öğrenci yetiştirdi. İbnü'l-Fuvatî, Bîrzâlî ve Şîl'er'den Allâme el-Hillî gibi âlimler onun öğrencileri arasında yer alır. Allâme el-Hillî'ye ve Bîrzâlî'ye icâzet verdiği (684/1285), Kâdilkudât Celâleddin Ahmed b. Hasan b. Enûşîrvân'a Dimaşk'ta ilm-i hilâf okuttuğu bilinmektedir (Kureşî, I, 155). 22 Zilhicce 687'de (17 Ocak 1289) vefat eden Nesefî, Bağdat Hayzârâniye Mezarlığı'nda Ebû Hanîfe'nin türbesinin yanına defnedildi. Ölümünün 679 (1280), 684, 686 veya 688 (1289) yılında vuku bulduğundan söz edilmişse de kaynakların çoğunda verilen ilk tarih, öğrencisi İbnü'l-Fuvatî'ye nisbet edildiğinden daha isabetli görünmektedir.

Dinî ve felsefî ilimlerde kendini yetiştiren Nesefî bilhassa kelâm, cedel ve hilâf ilimlerine dair yazdığı eserlerle tanınmış, fıkhîta Hanefî olduğu halde kelâmında Eş'arî mezhebini benimsemiştir. Aristo mantığının bir bölümünü teşkil eden ve İslâm dünyasında önce felsefecilerle kelâmcılar tarafından kullanılan cedel konusunda sadece nas, icmâ ve kıyasa dayanan delillerin kullanılması gerektiğini savunan Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî metodu karşısına, hangi ilme ve konuya ait olursa olsun delil niteliği taşıyan bütün bilgilerle istidlâl edilebileceğini benimseyen "Amidî metodu" ortaya çıkmıştı (bk. CEDEL). Burhâneddin en-Nesefî de Amidî metodunu benimsemiş, cedel ve hilâf ilmine eserleriyle önemli katkılarda bulunmuştur. İbn Sinâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ına şerh yazmış olması felsefeye olan ilgisini göstermekle birlikte mantık hariç Gazzâlî gibi felsefeye karşı mesafeli durduğu, kelâm ilmin-